

Ekim/Kasım 2017, Sayı:11

Ücretsizdir

de/da

Yayına hazırlayan: Irmak Akman
Kapak resmi: Mithat Erdoğan
Katkıda bulunanlar: Canan Gündüz, Melis Oğuz, Elif
Mercan, Nihan Akyelken, Mithat Erdoğan, Pınar Dönmez,
Devrim Alp, Ahmet Uçar, Can Gündüz.

Bu sayı 1000 adet basılmıştır.

Merhaba,

Bu sayıdaki kapak resmimiz Türkiye’de hayat mücadelesinin zorluğu hakkında yeterince fikir veriyor. Bu kadar zorluk anlamsız da görünüyor bazen. Ama hayatın bir anlamı varsa, o da birbirimizin hayatını kolaylaştırabilmektir, öyle değil mi?

Bana öyle geliyor ki şu keşmekeş içinde her şeye rağmen birbirimize ve yaşadığımız çevreye iyi davranmalı, iyi bakmalıyız. Bazen enayi gibi hissetsek de, rahat uyumamızı, hatta uzun vadede bir şeyler başarmamızı sağlayacak tutum bu olabilir.

Sevgiler,

Irmak

www.de-da-dergi.com

/dedadergi

@dedadergi

@dedadergi

Neler var?

Sınıflarda ışıksız	4
Kes-kazan, koru-kazan: Ağaç	10
“Bildiğimizi sandıklarımız,” “bilmediklerimizi bildiklerimize” karşı	16
Genimle oynar mısın?	21
Kentler kimin için yenileniyor?	24
İnsan Halil	26
Yevmiye	28
Kare	30

Sınıflarda ışıksız

Irmak Akman, irmak@de-da-dergi.com

Çizim: Pınar Dönmez

Sonbaharı çok severim. Özellikle Türkiye’de rehavet içinde geçen sıcak yaz aylarından sonra herkes işine döner, aradığınız kişiyi yerinde bulabilmeye başlarsınız, işler yürümeye başlar. Okulu bitirdiğimden bu yana 10 yılı aşkın zaman geçmesine rağmen Eylül ayının ilk serin rüzgarları bana hep okula dönüşü çağırıştır.

Bu yıl okul yine hayatıma girdi, çünkü 3 yaşındaki oğlum anaokuluna başladı. Veli toplantılarına gittik, okul alışverişi yaptık ve sancılı bir okula alışma dönemi geçirdik. Bu sırada bir Cuma günü cumhurbaşkanımız “TEOG kaldırılmalı,” dedi, Salı günü sınavın bu yıl yapılmayacağı haberini aldık. 2002 yılında ÖSS sınavına girdiğimden beri merkezi sınavları takip etmiyorum, ama TEOG konusunda az çok bilgi sahibiyim,

çünkü evdeki yardımcımın sekizinci sınıftaki kızı TEOG'a hazırlanıyor. Geçen yıldan beri etüd merkezine (evet, dersanelerin yerini etüd merkezleri almış) devam ediyor, hemen hemen bütün yazı yine etüd merkezine giderek geçirdi ve annesi etüd merkezine verdikleri parayla borçlarını iki yıl erken kapatabileceklerini söylüyor. Sınavın kaldırılacağını öğrendikten sonra epey sinirlendi, ama kızının etüd merkezinden mutlaka bir şeyler kapacağını, dolayısıyla merkeze devam edeceğini söyledi.

Ben de *de/da*'nın bu sayısı için eğitim sistemindeki ani değişikliklerin öğrencilerin psikolojisini nasıl etkilediği ve okulların yeni durumla nasıl başa çıktığıyla ilgili bir araştırma yapmaya karar verdim. Kendi mezun olduğum lisenin müdürüyle konuşmak mümkün olmayınca Facebook'taki *Araştıran Anneler* grubuna bir ilan bıraktım ve hem eğitimci, hem veli kimliği olan iki kadından geri dönüş aldım. İkişisiyle de eğitim sistemimizin hali konusunda uzun uzun sohbet etme imkanı buldum.

Neşe Varna Uğurkan Boğaziçi Üniversitesi matematik bölümü mezunu, Pennsylvania Üniversitesi Wharton Okulu'nda MBA yapmış. Uzun yıllar Hazine ve Ziraat Emeklilik bünyesinde çalışmış. Üniversitelerde aktüerya alanında ders vermiş, halen lise ve üniversitelere giriş sınavları için hazırlanan öğrencilere özel ders veriyor. Öğrenme metodları, meslek seçimi, iş hayatına hazırlık gibi konularda eğitim koçluğu da yapıyor. Aynı zamanda yedinci sınıfa giden bir oğlu var.

Özlem Aydın ise Boğaziçi Üniversitesi rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü mezunu. Mezun olduğu 1998 yılından beri özel okulların rehberlik servislerinde psikolojik danışman olarak çalışmış. Şu anda Açı Okulları'nda rehberlik koordinatörü olarak görev yapıyor. Bir yandan da kendi danışmanlık şirketinde özellikle ebeveynlere psikolojik danışmanlık yapmayı sürdürüyor. Özlem Aydın'ın da ortaokula devam eden bir kızı var.

Uğurkan ve Aydın ile hükümetin bu değişiklik ile neyi hedeflemiş olabileceğini ve bundan sonra atılması muhtemel adımları konuştuk. Uğurkan'ın da, Aydın'ın da hemfikir olduğu konu ise şu: Eğitim sistemimizin sadece TEOG'un kaldırılması ya da yerine yeni bir sınav konmasıyla çözülemeyecek çok önemli sorunları var.

“15-20 yıl bir labirentte geçiyor, sonuçta bir şeye de yaramıyor.”

Özlem Aydın, sınav sisteminin çocukların öğrenme için iç motivasyonunu körelttiğini savunuyor.

“Bugüne kadar TEOG'a hazırlayan bir sistem. Kaldı ki son yıllarda 3 senenin ortalaması alınıyordu. Bu sene sekizinci sınıfta olan bir çocuk zaten 6'da 7'de girdi o TEOG'a. Ona hazırlandı, ona bir emek harcadı, bir yatırım yaptı ve muhtemelen haftasonundan feragat etti, dersaneye gitti belki sporu kesildi belki bir sanat aktivitesi çaldığı enstrümanı bıraktı ve sınav şimdi kalktı. Peki ben ne için çalıştım o zaman. Aslında bizim sistemimiz yanlış. Öğrenmeyi koyduğumuz nokta yanlış. Hedefi nereye koyduğunuz çok önemlidir ödüllendirme sisteminde. Bir çocuğa 10 sayfa kitap okuyacaksın günde dediğiniz zaman 11. Sayfayı okutamazsınız. Çünkü hedef 10 sayfadır. Hedef okumak değildir orada, hedefi bambaşka bir yere taşıyorsunuz. Bizde de hedef sınav kazanmak. O sınava kadar çalışalım

çalışalım çalışalım, ondan sonra liseye gelen çocuklarda, çünkü öğrenmeyi yüceltmemişiz biz, sınav kazanmayı yüceltmişiz, inanılmaz bir rehabet ve tekrar bırakma. Çünkü öğrenmek zaten keyifli bir şey değil ki, biz sadece sınav kazanmak için, ta ki üniversite sınavına girene kadar rahatız. Hadi orada da bir depar atarız. Orda da bir yatırım yaparız, hayatımızdan bir kesinti, ve tekrar. Yani geldiğimiz noktada öğrenmekten keyif alan, iç motivasyonu, sadece merak ettiği için öğrenen, sadece yardım etmek için yardım eden kişiler yok bizim hayatımızda. Toplumu da böyle oluşturunuz altında. Bu bakış açısıyla yetiştirdiğimiz insanlar, şu an bu TEOG'a giren insanlar 20-30 sene sonrasının iş gücünü oluşturacaklar. Ama bu iş gücünü oluşturan insanların hiçbir öğrenme merakı, iç motivasyonu yok. Sadece dış motivasyonla, sınav kazanma, notunun yüksek olması vs gibi tamamen dışardan monte ettiğimiz bir şeyle bozuyoruz biz çocukları.”

Özlem Aydın'a, yardımcımın kızının durumunu anlatarak, TEOG'un kaldırılmasıyla daha iyi bir okula gitme şansının ortadan kalktığını söylüyorum. Bütün okulların iyileştirilmesi gerektiğini söylüyor.

“Devlet okullarına baktığımız zaman aslında karaladığımız çok şey var. Devlet okulu, özel okul ayrımımız var. Ama devlet okullarında uygulanan müfredattan tutun, öğretim tekniklerine incelediğiniz zaman bayağı etkileniyorsunuz. Kağıt üstünde her şey çok güzel. Bizdeki sıkıntı aslında insan kaynağı. Devlet okullarındaki eğitim sistemini de özel okullar haline getirebilmek için ciddi bir insan kaynağına ihtiyacımız var. Bu insan kaynağı neden oluşmuyor? O da yine kültürden geliyor. Bir, öğretmenlik tercih edilen bir meslek değil. Herkes şuraları hedefliyorum, hiçbir yeri kazanamazsam öğretmen olurum diye joker olarak öğretmenliği yazıyor. Hiç kimsenin bir kariyer hedefi olarak öğretmenlik hedefi yok. Öğretmenlik yetiştirme sistemimiz çok sancılı. Sonuçta ben bir psikolojik danışmanım ama ben de Eğitim Fakültesi'nden mezun oldum. Çünkü psikolojik danışmanlık da Eğitim Fakültesi'ne bağlıydı Boğaziçi'nde. Bütün öğretmenlerle beraber aynı ortak dersleri alarak ilerliyorduk. Aynı şey aslında benim mesleğim için de geçerli. Hiçbir zaman biz teorinin ötesine geçmedik. Pratik uygulamalar, günlük yaşantısı, öğrenciyle iletişim... Ben ilk mezun olduğum zaman Pavlov'un köpekleri, Skinner'ın güvercinleri, ama burada altını ısılatan bir çocuk var. Ne yapacağım, bunu bilmiyordum aslında. Bunların hepsi yol üstünde aldığınız sertifikasyonlar, supervizyonlar ile edindiğiniz şeyler. Aynı şey öğretmenlik için de geçerli. Sadece biraz kağıt üstünde göstermelik stajlarla gidiyor. O yüzden aslında konu 'sınav olsun mu olmasın mı, bu çocuklar o zaman iyi okullara nasıl gidecekler?' sorusu olmamalı bence. Asıl soru, bizim eğitim sisteminde açığımız nerde, eksik neresi ve biz bu eksikliği nasıl gideririz üzerine düşünmeliyiz. Bence soruyu yanlış yere koyuyoruz. Soruyu buraya koyduğunuz zaman 'e o zaman bu çocuklara yazık değil mi, onların da aslında diğer çocuklar gibi iyi eğitim alma hakkı engelleniyor,' gibi bir yere gidiyor.”

Neşe Varna Uğurkan, üniversitede ders verdiği dönemde öğrencilerin bir önceki yıl öğrendiklerini, bir yıl sonra tamamen unutmış olduklarını gözlemlemiş.

“Analitik düşünme, kodlamaya yönelik, kuramsal, uzaysal zekalarını çok geliştiren bir şey yok. Tam tersi, daha da sınırlayan bir yapı var. Evet çok fazla uyaran var, her şeyin de çok farkındalar, her tarafta birçok şeyi algılayabiliyorlar. Anayasadaki değişikliklerden tutun da, 5-6 yaşındaki çocukla bunları konuşabiliyorsunuz, çünkü sürekli olarak kanallar açık. Ama bunu bir tık öteye götürebilecek bir yapı yok. Genel bir kültürel değişime girmemiz gerekiyor. Şu anda hala tüketici ve kullanıcı pozisyonundayız. Meslek lisesinden olsun, üniversiteden mezun olanlar olsun, mühendislik alanında bir televizyonun arkasını açar

öğrenmeye çalışırdı çocuklar. Öyle bir alan yok. Çok da araştırmaya yönelik, laboratuvarlara yönelik çalışmalar olmuyor benim gördüğüm kadarıyla. Dolayısıyla çocuk biraz ezberleyerek, verilmiş şeylerle uyarılarak, evet sorulara doğru cevaplar vererek, unutmak üzere geliyor, üniversite sınavını kazanıyor. Ben üniversitede de ders verdim, kendi alanımla ilgili olarak değişik üniversitelerde. Hacettepe’de başlamıştım, Bahçeşehir, Işık, Okan, Doğuş... Üçüncü sınıfta gördükleri bir konunun üstüne dördüncü sınıfta onu kullanarak uygulamalı bir şey yapmaları lazım, ama üçüncü sınıfta geçtikleri halde o konudan hiçbir şey hatırlamıyorlar. Matematik bile ezberlenir mi diyorsunuz. Evet, ezberlenmiş oluyor. Bugünkü değer hesabı gibi düşünebilirsiniz aslında. Pratikte ilkokul mezunu ya da ortaokul mezunu bir kişinin zaten uyguladığı bir şeyi formülleri ezberleyip ezberleyip, sınavları geçip tam kullanacakları sırada ‘ay, of, 13 dersimiz var,’ diyorlar. 15-20 yıl okullarda geçiyor, labirent gibi, sonuçta bir şeye de yaramıyor. Mesela hep soruyorlar bana, ‘kızım üniversiteyi bitirdi, master yapsın mı?’ Master da bir şekilde erteleme. Ondan sonra master’ını da yapıyor geliyor, ‘ne yapsak, nerede işe koysak, var mı tanıdık?’ Ertelenmiş bir şey var.

Belki de bu kadar çok üniversite mezununa gerek yok. Aslında ara kademedede çalışanlara, güvenebileceğiniz bir çocuk bakıcısı, güvenebileceğiniz bir elektrik tamircisine ihtiyacınız var. Ya da hastanelerde doktordan ziyade nitelikli hasta bakıcı, hemşireye ihtiyacınız var. Mesela Koç’un projesiydi ‘Meslek Lisesi Memleket Meselesi,’ ara elemanla ilgili ihtiyaç var ama rağbet görmüyor. Ben bankacılık sigortacılıkla ilgili Marmara Üniversitesi’ne bağlı Kavram Meslek Yüksek Okulu’nda program başkanlığı yapmıştım bir dönem. İki senelikti ve dikey geçiş yapmak durumundaydılar. Sektör iki senelik yüksek okul mezununu, kendi branşındaki yüksek okul mezununu istihdam etmek istemiyor çünkü dört senelikler de var. O kadar çok rekabet var ki en iyi öğrencim bile çağrı merkezi çalışanı oldu bir bankada.”

“Çerçeveyi belirleyince hizmet sağlayıcılar ortaya çıkacak.”

Neşe Varna Uğurkan, TEOG’un kaldırılmasının sebeplerinden biri olarak dile getirilen “farklı başarı seviyesindeki öğrencilerin bir arada okumasıyla başarısız öğrencilerin ve okulların ortalama başarı düzeyinin yükselmesi” amacına ulaşamayacağını savunuyor.

“Bence İstanbul’un ülkenin diğer yerlerinden çok da bir farkı kalmayacak. Geniş bir kırsal kesim gibi olacak. Fırsatını bulan yurtdışına gidecek ya da parası olan özel okullarda okuyacak. Hükümet diyor ya, ‘daha iç içe olsunlar, daha dengeli bir dağılım olsun. Üniversite sınavında imam hatiplilerin başarısı belli, lisede öğrenciler iç içe okurlarsa biri diğerinden etkilenir, sonuçlar uçlarda olmaz.’ Ben tam tersi olacağını düşünüyorum çünkü herkes çekecek kendini. Daha iyi öğrenciler kaçış yolu arayacak. Ekonomik durumu çok iyi olmayan, özel okul ya da yurtdışı gibi bir şansı olmayan öğrenciler yakınlarındaki okula gittiklerinde başarılı olup kendilerini göstermek yerine diğer çocuklara ayak uydurmaya çalışacaklar.”

Aşağıdaki tabloda MEB 2016/2017 İstatistik Yıllığı’ndan derlediğim ortaokul ve lise düzeyinde okul ve öğrenci sayıları görülüyor. Bu istatistiklere bakıldığında, İmam Hatip liseleri ve ortaokullarında toplam öğrencilerin %12’si kadarının okuduğu görülüyor. Belki de çevremdeki çoğu kişi çocuklarını özel okullara gönderdiği için beni şaşırtan, toplam öğrencilerin ne kadar düşük bir yüzdesinin özel ortaokul ve liselerde okuduğu-

nu görmek oldu. Özel liselere yerleştirme için yeni bir sınav yapılsa bile, öğrencilerin %10'undan düşük bir kesimi bu liselere yerleştirilebilecek. Ayrıca Fen, Sosyal bilimler liseleri ile bazı “köklü” Anadolu liselerinin de kendi sınavlarını yapabileceği söyleniyor. *Cumhuriyet*’ten Ozan Çepni’nin 3 Ekim 2017 tarihli haberine göre, 2013 yılında tüm düz liseleri Anadolu, İmam Hatip ve Meslek liselerine dönüştüren Milli Eğitim Bakanlığı, “iyi” Anadolu liseleri ile diğerleri arasında ayrıştırma sağlayabilmek için, 2013 yılında Anadolu lisesine dönüştürdüğü düz liseleri yeniden düz liseye dönüştürmeye hazırlanıyor. Giriş sınavlarına, okulundaki not ortalamasına göre en yüksek %5-%10’luk dilime giren öğrencilerin alınması düşünülüyor.

Gerçi yazının başlığı Kayahan’ın bir şarkısına atıfla “Sınıflarda ışıksız,” ama öğrencilerin önemli bir yüzdesi sınıflara bile giremiyor. Ortaokul seviyesinde 200,000’e yakın, lise seviyesinde ise 1,5 milyonu aşkın öğrenci açıköğretimde öğrenim görüyor.

		Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Erkek	Kadın
Ortaokul		17,879	5,554,415	2,827,822	2,726,593
	Devlet ortaokulları	13,319	4,402,372	2,279,423	2,122,949
	Özel eğitim veren devlet ortaokulları	407	12,454	7,661	4,793
	Özel ortaokullar	1,481	288,766	155,819	132,947
	Açıköğretim ortaokulu	1	198,869	77,124	121,745
	İmam Hatip ortaokulları	2,671	651,954	307,795	344,159
Lise		11,076	5,849,970	3,126,022	2,723,948
	Genel liseler (Devlet)	2,978	1,537,036	704,449	832,587
	Genel liseler (Özel)	2,246	402,760	223,497	179,263
	Genel açıköğretim lisesi	1	1,196,644	704,383	492,261
	Meslek liseleri (Devlet)	4,027	1,737,000	1,001,853	735,147
	Meslek liseleri (Özel)	372	111,720	61,596	50,124
	Açıköğretim meslek lisesi	-	219,492	146,026	73,466
	İmam Hatip liseleri	1,452	506,516	232,501	274,015
	Açıköğretim imam hatip lisesi	-	138,802	51,717	87,085

Şu anda ortaokul ve lise seviyesinde özel okullar toplam öğrenci sayısının küçük bir dilimine hizmet veriyor olsa da, Neşe Varna Uğurkan yeni özel okulların açılacağını savunuyor.

“İnovatif çözümler muhakkak bulunacaktır. Dersanelerin yerine etüd merkezlerinin açılması gibi, yeni vakıf okulları açılabilir. Mesela Beykoz’da Nun Okulları var. Bütün yol daraldı, setler çektiler, kız-erkek ayrı okullarda, yanında yurtlar var. Neredeyse bir köy büyüklüğünde bir bölge okul alanına ayrıldı. İslami modele göre bir öğretim modeli var. Çizilecek modele göre talep ne yönde orada hizmet sağlayıcılar hemen çıkacaktır diye düşünüyorum.”

Özlem Aydın’a, belli bir ideolojideki okulların çoğalmasının ve geniş kesimlere burs vermesinin, devletin iyi bir alternatif yaratamadığı bir ortamda ekonomik durumu iyi olmayan öğrencileri bu okullara mahkum edip etmeyeceğini soruyorum.

“Beykoz’da açılan okulu biliyorum. Yurtdışındaki Katolik okullarını model alan bir okul

bu. Sermaye de el değıştirdiği için elbette para orada, imkanlar orada ve eğitime yatırım yapıyorlar. ‘Aman bunlara izin vermeyelim, kapatalım bu kapıları’ demek yerine alternatifleri çoğaltalım. O zaman biz de daha bilimsel okullar açmaya çalışalım. Daha 21. yüzyıl becerilerini veren sistemler kurmaya çalışalım. Hep 1-0 mantığında çalışıyoruz. Ama arada gri bir bölge de var. Ve orada alternatif üretememek, biraz da bizim ayıbımız. Özellikle entelektüel ve aydın kesim olarak geçinen bizlerin.”

Neşe Varna Uğurkan, yeni sistemin muhtemel sonuçlarından bahsederken, ilginç bir noktaya değiniyor: Öğrencilerin büyük çoğunluğunun adrese dayalı bir şekilde okullara yerleştirilmesi durumunda, emlak piyasasının bu durumdan etkilenmesi kaçınılmaz.

Eğitim sistemi nasıl iyileştirilebilir?

Özlem Aydın, kafasındaki ideal sistemi şöyle tarif ediyor:

“Olması gereken eğitim modeli nasıl olmalı? Tüm devlet okullarında aslında temel standartta bir eğitim verilebilmeli. Bilim, teknoloji, 21. yüzyıl yaşam becerileri dahil. Bunun dışında Montessori, High Scope, PYP gibi ekol okulları olmalı. Ekol okullarının içine belli bir ideolojiyi takip eden okulları bile katabilirsiniz. Bunu tercih eden, benim hayattaki durumum budur diyen veli çocuğunu oraya göndersin ve herkes kendi seçimlerinin sonuçlarını yaşasın. Bunun dışında başka imkanlar sunan özel okullar da olabilir. Yurtdışında da bunun örnekleri böyledir zaten. Özel okula gitmek isteyenler zaten bunu ekol okulu seçer gibi bir seçimle yaparlar. İngiltere’de de özel okullar var, Amerika’da da özel okullar var. Ama geri kalan tüm öğrenciler aslında temel bir noktada aynı eğitimi alma şansına sahiptirler. Ondan sonrası biraz keyfekeder ya da seçim oluyor. O zaman o özel okullar kendi öğrencisini seçerek de alabilir. Ben şu sınavı yapacağım, şu kalifikasyondaki çocukları alacağım da diyebilir. O başka bir konu. [Sınav kaldırılınca] bu çocukların iyi eğitim hakları engellendi’den çok, ‘iyi eğitimi biz herkese nasıl ulaştırabiliriz? Bunun araçları neler? Ya da niye şimdi ulaştıramıyoruz’a bakmamız lazım.”

Özlem Aydın’a, Milli Eğitim Bakanlığı’nın eğitim sistemini genel olarak iyileştirmek gibi bir çabası olup olmadığını soruyorum.

“Açıkçası sanmıyorum diyeyim. Keşke olsa diyeyim. Milli Eğitim’de insanı umutlandıran şeyler de oluyor. Geçmiş müfredat değışikliğinde mesela Ziya Selçuk gibi eğitim alanında da çok emek vermiş akademisyenlerin yer aldığı bir grupla hazırlanan bir takım modeller vardı. Gerçekten güzel bir değışim yakalandı. Evet hazır olunmadan yapılan bir değışimdi, öğretmen eğitimlerinde siz bu ‘hands on’ eğitimin nasıl yapılacağını vermeden, bir öğretmenin daha yaşantısal bir eğitim modeline nasıl geçeceğinin eğitimini vermeden geçmeniz çok zor ama, niyet, arka plandaki niyet evet iyiydi ve bu tarz girişimlerle, elini biraz daha taşın altına koyan insanların ortaya çıkmasıyla bir takım değışimler yapılabilir. Ama aslında eğitimi kökten bir çözüm olarak, bir politika olarak değıştirmek gerekli. Tabii ki o günümüz ideolojisinden, yönetim ideolojisinden farklı düşünülmediği için, ‘o geldi bu sistem oldu, bu hükümet gitti, bu sistem geldi’den öteye geçemiyoruz biz. Topluca bir eğitim politikası değil de, o sırada iktidarda olan ideolojinin politikası olarak götürdüğümüz için, tutarlı politikalar izlemiyoruz. O yüzden tabii ki biraz daha karamsar olduğumu söyleyebilirim bu anlamda. Böyle bir arka plan düşüncesi olduğunu sanmıyorum açıkçası.”

Kes-kazan, koru-kazan: Ağaç

Elif Mercan, sanemelifmercan@gmail.com

Çizim: Elif Mercan

“Özellikle son iki yüzyılda insanlık doğanın dengesini kısa vadeli çıkarları için, öldürsiye bozdu. Türkiye’de bu iş son 50-60 yılda yapıldı. Geleceklerini düşünen gelişmiş ülkeler yaptıkları yanlışın ayırımına varıp, doğalarını yeniden büyük ölçüde kazandılar. Bu arada yeniden kazanılamayacak kayıplar da oldu,”¹ der Necati Güvenç Mamıkoğlu kitabında. Yakın aralıklarla tazelenen doğa katliamları sonrasında benzer minvalde cümlelere yazılı medyada da rastlayan bizlerin ağaç katliamlarına verdiği tepki, hali-hazırda bekleyen kızgınlığımızla birleşince kabarıp taşıyor. Meselenin karşı muhatabı sermayenin akıtıldığı havuzunda sabah akşam yüzüyor, bunu biliyoruz. Peki koruma hareketimizin temelinde, birilerinin katliamlardan kârlı çıkıyor oluşu mu, ağaçlandırmanın önemini biliyor oluşumuz mu, yoksa ağaca duyduğumuz koşulsuz sevgi mi var?

1 Necati Güvenç Mamıkoğlu 2007, *Türkiye’nin Ağaçları ve Çaluları*, NTV Yayınları

Öncelikle, ülke olarak, ağaçlandırma konusunda ne kadar bilgili ve dikkatli olduğumuzu tartmak gerekiyor. Anavatanı Türkiye olmayan, yani egzotik ağaç türlerine şehrin içinde de rastlıyoruz. Egzotik türlerin iklim koşulları ve bakım gereksinimleri göz önünde bulundurularak park ve bahçe ağaçlandırmalarında kullanılması kabul edilebilir bir durum; fakat doğal türlerin yok sayılmadan, aynı yaygınlıkta ağaçlandırmada yer alması gerekiyor. Bu noktada en önemli adım amacın doğru belirlenmesidir. Ağaçlandırma yapılacak alanın toprak yapısı, topoğrafik durumu ve iklim koşulları tayin edildikten sonra bu değişkenlerle uyumlu türlerin tespiti yapılarak amaç doğrultusunda dikim yapılır. Ağaçlandırmanın kent içinde yapıldığı durumlarda ise dikkat edilmesi gerekenler artar; toprak yapısı ve iklim koşullarının yanında, sokak ve cadde genişliği, altyapı örgüsü (elektrik, su, kanalizasyon ağı) gibi etmenler de sürece dâhil olur. Ekimi yapılacak ağaçların şehrin getirdiği hava kirliliğine duyarlılığı, tepe ve kök yapıları, ılık, toprak ve su isteği, yaşama süresi gibi özellikleri göz önüne alınır. Ülkemizde yapılan ağaçlandırmaların niteliğini Ahmet Demirtaş kitabında şöyle değerlendirir: “Yapılmış olan ağaçlandırmalar dikkatli bir biçimde incelendiğinde amacın belirlenmemiş olduğu, değişik zaman dilimlerinde ve değişik yerlerde aynı ağaç türlerine yer verildiği görülür. Yapılan ağaçlandırma çalışmalarının önemli bir bölümü ‘ağaçlandırma yapmak iyidir’ mantığı benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Böyle bir yaklaşımın doğru olmadığı, yasak savma amacını güttüğü bilinmektedir.” Bu sebeple ülkemizde, alana ve ağaca bağlı değişkenlere uygun yapılmamış ağaçlandırma sonucu kuruyan, kuruduğu için kesilen, sökülün ağaçların sonu gelmez. Yerine yenisini dikmek için her baharda aynı arazide bir araya gelen gönüllüleri ve her mevsim başında yol kenarı, kavşak ve refüjlerde çalışan işçileri görürüz.² Verilen emeklerin her biri göz göre göre can veren ağaçlara dönüşürken; kuruyanın yerine dikmek ve yeşilin devamını sağlamak adına yeni ağaç fidanları, halk olarak bizlerin cebinden çıkan yeşil kağıtlar karşılığında alınmaktadır.

Ağaçların kesilmesi, yerinden edilmesi noktasında ilk olarak, neden karşı çıktığımızı sorgulamamız gerekiyor. Güzel görüldüğü, kişide dinginlik yarattığı, kirli havayı temiz havaya çevirme yetkinliğinde olduğu için; yani öncelikli sebep olarak insan türünün günlük yaşantısının devamlılığı ve bir-iki nesil sonrasına yatırımında olumlu etkileri olduğu için ağacın varlığını savunmak, sonuç itibarıyla olumlu fakat özünde bencil bir yaklaşım taşıyor. İşin türümüz çıkarları haricindeki yüzünde ise, kesilme sonrası ağacın bilgi kaydının elinden alınması var. Ağaç, toprağa tutunduğu andan itibaren bulunduğu bölgenin seneler içindeki değişimini bedenine işleyerek civarın kaydını sessizce tutar. Bölgede gerçekleşmiş olan toprak hareketlerini, iklim değişikliklerini, su miktarındaki değişiklikleri, kendi üzerinde ve üyesi olduğu ağaç grubunda oluşan hastalıkların çeşidini, şiddetini ve etkin olduğu süreyi; kaydı inceleyerek öğrenmek mümkündür. Bir ağaç topluluğu, bu bir orman olsun, toprağından edildiği anda bölgenin kaydı donar.

Son dönemde artan ağaç katliamları akabinde dilimize pelesenk edilen çözüm ise yerinden edilen ağaçların başka bir bölgeye taşınacak olması. Bu çözüm, vicdanla-

2 Ahmet Demirtaş 2016, *Ankara'nın Ağaç, Ağaçlık ve Çalları*, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını No:17

rın gürültü çıkarmasının önüne geçmek adına söylenmiş, fakat bilimsel olarak kabul edilemez bir öneri. Ağaç topluluğunu bir bölgeden almak, mutlak o topluluğu yerinden etmek veya bölgenin bilgi akışını keserek başka bir yere taşımak değil; ağacın tepeden köke uzanan hattında bulunan solucan, böcek, bakteri, mantar türleri gibi canlıları da başka bir bölgeye taşımak demektir. Yeni bölgeye getirilen türlerin, zaman içinde alana yayılarak, önceki sistemin hastalıklarını yeni sisteme dâhil ederek mevcut sistemi altüst etmesi; hem bölgedeki çeşitliliği azaltması, hem de kendi çeşitliliğinden kayıplar yaşaması mümkündür. Üstelik bu durum, yeri değiştirilen ağaçların bölgeye uyum sağladığı ve sistemdeki tüm canlıları taşıdığımız olasılığa ait olumsuz alt etkilerden yalnızca biridir. Eğer ki taşıma işleminin yapıldığı bölge boş arazi olması, tarım alanı olmaması, üzerinde konut bulunmaması gibi sebeplerle seçilmiş ise, taşınan ağaçların o bölgede canlı kalabilmesi mümkün olmaz. Toprak koşulları, iklim özellikleri, engebe dağılımı gibi başlıkların, kendi içinde de dallanıp budaklanan gerekleri kombinasyonlarla ifade edildiğinde ortaya çıkana %100 dersek, bunun çok küçük bir dilimi taşınan ağaçların yaşaması için gerekli şartlara tekabül eder.

Peki bu noktada bizler, ormanlara edilenlerin verdiği iç sıkıntısını dağıtmak için yapılması gerekenler ne kadar farkındayız ya da katliamları engelleyebileceğimize dair umudumuz var mı? “Büyük mutlu son umudu insanların canını yakıyor; hayal aleminden çıktıklarında hissedecekleri acının zeminini hazırlıyor. Çünkü cidden, aramızda kim artık gerçekten inanıyor ki? Kim bilir kaç kişi dünyanın düzeleceğine dair sofuca inancı etrafımızda olagelen gerçeklikle uzlaştırma çabaları içinde bitip tükendi,”³ yazar Çölde. Ancak, çevrenin, farklı büyüklükteki mecraların eliyle yok edilmesi gibi hareketleri engelleme kapasitemizin, yaşanan olumsuzluklarla ve hayal kırıklıklarıyla kötürümleşmesinin doğa için yapılacaklar üzerinde değişikliğe sebep olmaması gerektiğinden bahseder. Yaşanılan her durumun sonunda hala yeni bir “özgürlük ve yaban ihtimalinin” olduğunu, duygu durumumuzun analizine kapılmak yerine bizi ne gibi planların, yaşamların beklediğini düşünmemiz gerektiğini söyler. Biz, şimdilerde içinde bulunduğumuz ruh haline baktığımızda, burada tanımlanan kümülatif umutsuzluk içinde debelendiğimiz için gücünü yitirmiş ve devamında gelen destek ve önerileri pek deşmeyen bir tutum içinde olduğumuzu görürüz.

İlk olarak “çözümü aramama” sonucu çözümü bulamama veya onun sonuçmazlığını⁴ görememenin verdiği umutsuzluk, umutsuzluğun verdiği hal sebebiyle çözümü aramama kısır döngüsü o kadar normalleşti ki; haftalık/aylık rafa düşen dergilerde, günlük çıkan köşe yazılarında “Hayat berbat, sistem zaten çökmüş durumda, sen bir şey yapsan ne değişir ki?” temaları üzerinden dönmeyen yazılar ve çizimler göremez haldeyiz. Basit ve hayatımızın içinde olan bu örnek, aslında bizde var olandan esinlenip şekillenen, biz ona rastladıkça şeklimizi değiştirdiğimiz bir bataklık arazisi. Bu döngü; okuyanların, çoğunluğun aynı düşüncede olduğunu algılaması sonucu “bir güruha ait olmanın verdiği iyi hissetme” ve bu çoğunluğun umutsuz hissediyor olması sonucu

3 Anonim (çeviri: İnan Mayıs Aru) 2016, Çöl, Kaos Yayınları

4 Sonuçmaz: Asimptot; sonsuza giden bir A eğrisinin çeşitli noktalarına gittikçe yaklaşan B eğrisine verilen ad. Sonsuza giden eğri üzerinde ilerledikçe iki eğri arasındaki mesafe sıfıra yaklaşacak kadar azalır. Buradaki kullanımı; ilerledikçe bizi çözüme yaklaştıran yardımcı çözümler ve önermeler.

“çözümün, var olsa çoktan bulunmuş olacağı” fikri ile besleniyor. O yüzden elimize gelen, bir gün/hafta/ay sonra yenisi elimize gelen dışında başka yayın olmaması, elimizde görülen dünyayı umutsuz bir yer haline; elimize gelen kadarını da dünyamız haline getiriyor. İletişim araçlarında yer bulan çoğu söylemde, “birilerine paragöz ve çıkarıcı oldukları için bağırarak ve bağırmayana neden bağırmadığı için bağırarak” yapmamız gerek ilk şeymiş gibi lanse edildiğinden; kendi ayaklarımızın yolun yüzde kaçını arşınladığına bakmadan diğerinin adımlarını saymak, bizi yalnızca ayaklara bakmaya, çoğunlukla diğerlerinin ayaklarına bakmaya hapseden bir durum. Aslında hiç ilerlemeyen ayaklarımızı görememek bizi güçsüz hissettiriyor; çözüm, yani gidilmesi gereken yer hep uzakta kalıyor.

Çözüme ulaşmadan önce amacı belirlemek ilk adım olacaktır. Amacın, yerinden edileni kurtarmak ve/veya edilecek olanın önüne geçmek olduğu günümüzde, çözümler sunabilmemiz için, yerinden etme işini yapanların bunu neden ve nasıl yaptığı sorusuna “E işte yapıyorlar, para için, parayla adam satın alıyorlar,” gibi işlevi olmayan cümleler dışında da cevap bulabilmemiz gerekli. Bu cevaplar, nefret söylemleri okuyarak olduğumuz yerde çırpınmak yerine, önce kendi birikimimizin azlığını görüp acil olarak üstüne ekleme yapmaktan geçiyor. Mevcut sistemde yönetmeliklerde ne yazılı, kimler tarafından nasıl kullanılıyor ve hangi kuruluşlar buna karşı yasal ve işe yarar adımlar atıyor diye bakmak bu noktada başlangıç olabilir. Tarihte aynı sorunlarla karşılaşanlar bireysel olarak/topluluk halinde neleri deneyip başarmışlar/başaramamışlar diye bakınmak da kitle hareketinin önemini ve nasıl gerçekleştirilebileceğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Tabii bu başlangıç çizgisinde önyargı ve öğretilmişlerle işlenmiş paltolarımızı omuzlarımızdan atmamız gerekiyor. Senelerdir yaşayan umutsuzluk külesini saklayan, ince ince dokunmuş paltolarımız oldukça ağır ama sırttan atıldığında bize tarifsiz bir hafiflik getirecektir.

Diğer bir önemli durum ise sevdiğimiz ağaçlara, yok edildikleri zamanlar dışında nasıl davrandığımız ve bireysel farkındalığımız. Elbette bir ağacın, ormanın bir başlarına yaşayıp gitmediğini, çevrenin birbirini etkileyen devinim içinde olduğunu biliyoruz. Atık bırakarak çevreyi kirletmeme eğilimi hepimizin sahip olduğu aynı bilincin yansıması. Öncelikle, atık ne demek ve kimler atık bırakıyor bilmekte fayda var. Atıkların katı, sıvı ve gaz formları var ve bunlar kara, deniz ve hava üzerinde etkili. Kimyasal atıkların, sanayi ve termik santral atıklarının, fosil yakıtların, medyanın dilinde artık bir klişe olan “petrole bulanmış kuşlar”ın yanı sıra; bizlerin ara vermeden ürettiği atıklar var. Deniz kıyısına vurmuş plastikler denize atıldığı için kıyıya vuranlar değil yalnızca; sürekli kullanılabilir nitelikte su şişesi taşımamayı seçip plastik şişedeki soğuk suyu satın almayı tercih edenlerin, alışverişte torba kullanımında kısıt gözetmeyenlerin, çocuğuna plastik oyuncak alanların, kapağına koku sindiği için cam kavanozu tümünden çöpe atanların da kıyıya sürüklenmiş atığı. Balıkların ölmesi, topraktaki suyu içen kuşların zehirlenmesi; ev temizliğini kimyasal temizleyici kullanarak yapanların, şampuan, krem, diş macunu, parfüm, deodorant gibi yüzlerce petrol bazlı ürünü kullananların da sorumluluğu. Belgeselerde gördüğümüz, bizden alınarak dünyanın fakir coğrafya-

larına götürülüp yığılan elektronik atıklar⁵; ihtiyaçtan ziyade model gözeterek elektronik alet değiştiren bizlerin ürünü. Ağacı besleyen toprağı, suyu ve havayı bu ve benzer şekillerde kirletmenin akabinde aynı ağacı korumak için savaş vermek, ona söylenecek bir yalandan ibaret oluyor.

Ağacın varlığına doğrudan son verdiğimiz durumları görmenin ilk adımı, ağaçtan elde edilen ürünlerin tayini olacaktır. Temel gereksinimler dışında, tahtadan yapılmış her türlü eşyayı ve süsü edinme alışkanlığı, kullanılmış kağıtları ayrıştırmadan, diğer çöplerle karışıp ıslanmasına izin vermek suretiyle kağıdın geri dönüşüm kalitesini düşürmek, kahve alırken kendi termosumuzu uzatmak yerine kağıt bazlı bardağa kahve doldurtmak ve bardağın dışına geçirilen ısı engelleyici karton, okuduğumuz kitabı sahafa götürmek ya da elden ele geçmesini sağlamak yerine “kütüphanemde bulunsun” diye hapsetmek ve bir kitabın daha basılmasına öncü olmak, internet üzerinden verilen iki kitabın siparişi için yola çıkan aracın karbon emisyonunun etkisi, adımlayarak alınabilecek yol için asfalta çıkan arabalar, o arabalar için yapılan yeni yollar derken aslında birey olarak, ağaçların katledilmesinin sarıh öznesiyiz ve değişmesi gereken alışkanlıklarımız var.

Bunlar ve bunlar gibi ucu ağaca değen alışkanlıklarımızı değiştirmenin, alenen katledenlere vereceğimiz diğer tepkilerin ve eylemlerin yanında çaba harcaıyabileceğimiz bir alan daha var. Liyakatimizin ve yeteneklerimizin uzandığı kişilerde ve mecralarda da bilinç oluşturmak için bilgi aktarımı yapma sorumluluğumuz var. Bu sorumluluğun dışarıdan bizlere yüklenmiş bir görevin değil; özünde, bir varlığı seviyor olmanın getirdiğı içten ilginin sonucu olduğunu hissediyor olmamız gerekiyor. Bu bağlamda sevgi, edilgen bir olay olmaktan çıkıp bir etkinliğe dönüşüyor. Etkinlik burada hem davranış hem de düşünsel çabanın tanımı oluyor. “Etkinlikte bulunmak bir şeyin içinde olmaktır fakat bir şeye kapılmak değildir” yaklaşımı, etkinliğin her adımını; hem adımı atanın gözünden, hem de kendisini durdurmak adına gelen bu adımı gören dış gözün perspektifinden eş güdümlü görmeyi gerektiriyor. Bu etkin ilgi, sevgi duyulan şeyin gereksinimlerine yanıt vermeye hazır olmayı da beraberinde getiriyor.⁶

Tüm bunların yanında, korumak istenilen ve sevgi duyulan şeyin ne olduğunu bilmemiz gerektiğı gerçeğı var. En basit haliyle, bir ev bahçesinde gördüğümüz ağacın türünü dalda gördüğümüz meyveyi öncesinde tüketmemiş isek tayin etmemiz oldukça zor. Necati Güvenç Mamıkoğlu, *Türkiye’nin Ağaçları ve Çalıları* kitabında şöyle diyor: “İnsana has özellikler olan akıl ve sevgi yolu ile doğayı yeniden, az kayıpla kazanabileceğimizi düşünüyorum. Aklimızı kullanır ve uzun vadeli çıkarlarımızı düşünürsek bu işin yarısını kotarıyoruz. Geri kalanı için de sevgi gerekiyor. Bir şeyi, bir varlığı tanımadan sevmek olanaklı değildir. Ağacı sevmenin salt “kahverengi ve yeşilden oluşan, güzel bir yapıyı” sevmek olmadığını, türleri ve bunların birbirinden nasıl ayırt edilebileceğini öğrenmenin ağaçlarla bağ kurmanın ana yolu olduğunu söylüyor. Tanış olmadan görüş olmaz fikrinde.

5 *Samsara* (belgesel film, 2011), yön: Ron Fricke

6 Erich Fromm 1995, *Sevme Sanatı*, Payel Yayınevi

Nitekim, baltasıyla alenen ormana girenlere karşı elden fiziksel bir çözüm gelmediği inancıyla yalnızca dilimizin yumruğunu sıktığımızda, çözümün gelmemesine şaşmamalı. Dahası, her bir katliamdan sonra öfke, üzüntü ve kaygı gibi duygularımızın sıçrama anında bağırduğımızda, sesimiz de öncekiler gibi, havadaki diğer muhtemel seslere karışıyor. Eğer ilk iş kendimizi sınamak olur da, gürültümüzün altını bilgi ve farkındalık ile doldurabilirsek, umutlar bize geç kaldığımızı söylemeyi bırakacaktır.

Notlar

1. Ankara'da Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği tarafından her sene Dendroloji (Ağaç Bilimi) Okulu, Orman Ekolojisi Okulu, Bozkır Ekolojisi Okulu gibi eğitimler ücretsiz olarak gönüllü uzmanlar tarafından veriliyor.
2. Konuya ilgi duyanlar Ahmet Demirtaş, Besalet Pamay, Necati Güvenç Mamıkoğlu ve Yücel Çağlar'ın kitaplarına bakabilirler.

“Bildiğimizi sandıklarımız,” “bilmediğimizi bildiklerimize” karşı

Melis Oğuz, *meloguz@gmail.com*

Bu yaz, çok uzun zaman sonra gerçek bir tatil yapabildim. İşler ve güçler kenarda bekledi; ben uyudum, düşündüm, okudum, yürüdüm, ailemle vakit geçirdim. İnsan beyninin diğer tüm meşguliyetlerini (tümünü olmasa da, en azından yoğun meşguliyetlerini) kenara bıraktığında okuduklarından daha fazlasını alabiliyormuş meğer. Sadece kendi kendime okumakla da kalmadım; bazen anneme, bazen kuzenime sesli okudum; sonra okuduklarımın düşündürdüklerini anlattım, tartıştık bazen, bazen yeni bilgilere vakıf olduk ailecek. Onca okuma seansından sonra ise, benim için bu yaza damgasını Christopher Chabris ve Daniel Simons tarafından kaleme alınan kitap vurdu.

Kitap da yeni değil, kitabın temel taşını oluşturan deney de yeni değil, ama bu tatili beklemiş işte bu kitap da, tarafımdan okunmak için. Bir kısmınızın bu deneyi hiç duymamış olacağını ümit ederek, sizlerden okumaya devam etmeden önce aşağıdaki bağlantı üzerinden bir deneye katılmanızı rica ediyorum.¹ Bu bağlantıdaki videoda Türkçe altyazı yok; dolayısıyla ben sizi yönlendirmeye çalışayım. Videoda basketbol topunu birbirine pas veren oyuncular göreceksiniz. Deneyde sizden istenen, beyaz t-shirt giyen oyuncuların topu kaç kere pas verdiklerini saymanız.

Bu deneye katıldığınızı varsayarak devam ediyorum. Kaç paslaşma sayabildiniz? Rakamla yazmadım ki, gözünüz satırlarda kayacak olursa, cevabı net bir şekilde gör(e)meyin; cevap on altı. Peki, oyuncular paslaşırken aralarından geçen gorili fark ettiniz mi?

¹ https://youtu.be/IGQmdoK_ZfY

“Ne gorili yahu?” deyip deneyi yeniden izleyenleriniz olacaktır; eğer onlardan biriyseniz, merak etmeyin, ben dahil bu deneye katılanların yaklaşık %50’si gorili görmemiş. Tekrar izlediğinizde ve gorilin görüneceğini bildiğinizde ise ne kadar da net görünüyor, utanmadan göğsünü bile yumrukluyor. Bu deneyin ve kitabın ismini daha üst satırlarda zikretmememin sebebi de buydu; siz deneyi izlemeden “goril” meselesinin sizin için hala beklenmedik kalmasını istedim.

Chabris ve Simons’un bu ünlü deneylerine dayanarak kaleme aldıkları *Görünmez Goril: Gündelik Yanılsamalar Hayatımızı Nasıl Yönlendiriyor?* isimli kitaplarının ana fikrini şöyle anlatmaya çalışayım: Baktığımız her şeyi görmediğimiz atasözlerimize ve deyimlerimize bile yansımıştır, ancak özellikle ve dikkatlice baktığımız her şeyi gördüğümüz yanılgısındayızdır. İşte bu duruma, dikkat yanılsaması deniyor. Yani, “olsaydı muhakkak görürdüm” savı bir şehir efsanesi. Keza bu deneyde de paslaşmaları kaçırmamak için muhtemelen vücudunuzu doğrulttunuz, ekrana yaklaştınız, o an belki dinlediğiniz haberlerin sesini kısıtınız ve videoya konsantre oldunuz. Beyaz t-shirt giyen oyuncuların paslaşmasına o kadar odaklandınız ki, aynı karede oyuncuların arasından geçen gorili görmediniz bile.

Gorili görmüş olanlarınız ya da bu deneyi zaten önceden bilenleriniz olabilir. Ne yazık ki onlarla bu deneyimi aynı şekilde yaşamadığım için empati kuramayacağım, ama Chabris ve Simons’un altını özellikle çizdikleri üzere, gorili görebilenler, göremeyenlerden daha zeki ya da daha dikkatli değiller. Sadece deneyde beklenmedik bir şey olma ihtimaline karşı daha hazırlıklıydılar ve sanırım bu daha çok kişilik özelliği denilebilecek bir kategoride değerlendirilebilir.

“Olsaydı Muhakkak Görürdüm”

“Hiç de değil” diyor Chabris ve Simons, pek çok farklı deneyin bulgularına ve kamuya mal olmuş belli başlı vakalara atıfta bulunarak. Benim en çok ilgimi çeken kısımlardan birisi ise, araba sürücülerinin bakmaları ve görmeleri üzerine odaklanan bölüm oldu. Gözlerimizi yoldan ayırmadığımız müddetçe, her şeyi görebileceğimize olan inancımızın ne kadar da yanlış olduğunu pek çok farklı örnekle anlatmışlar. Gerçekleşen trafik kazalarının pek çoğunda kazaya dahil olanların “son anda karşıma çıktı”, “birdenbire önümde belirdi”, “yola çıktığını görmedim” ve buna benzer savlarının olduğunu anlatıyorlar. Yola bakıyor olmamız, yoldaki ve etrafımızdaki her şeyi algılayabiliyor olduğumuz manasına gelmiyor; özellikle de beklenmedik durumlar ve hareketler karşısında. Dolayısıyla dikkatimizi daha fazla dağıtabilecek her durumdan özellikle kaçınmamız gerektiğini belirtiyorlar. Bu yazıda esas değinmek istediğim konu bu olmasa da, söylemeden edemeyeceğim. Cep telefonunuzu ellerinizi kullanmadan da kullanıyor olsanız, yani karşı tarafla kulaklık ya da aracınızın bluetooth sistemi üzerinden de konuşuyor olsanız, fiziksel olarak sizinle aynı mekanı paylaşmayan birisiyle iletişimde olmanız dikkat edebileceğiniz unsurların azalmasına yol açıyor. Lütfen, trafikte hem kendiniz hem de başkaları için tehdit oluşturabilecek tüm dikkat dağıtıcılardan uzak durun!

Son telkinim, kamu spotu niteliğindeydi, biliyorum; ama dediğim gibi, söylemeden

geçemeyecektim. Bu hususa değindikleri bölümde dikkat yanılması konusunda ne yapılabileceğini de anlatmaya çalışıyorlar. Yapılabilecek tek şey var! Dikkat yanılmasının varlığını kabul etmek. Yani, “olsaydı muhakkak görürdüm” değil, “olabilir, göremeyebilirim, dolayısıyla ... yapma(ma)lıyım” dememiz gerekiyor. Bulunduğunuz duruma, bakıp da görmeme ihtimalinizin olduğu şeyin önemine göre “dolayısıyla ... yapma(ma)lıyım” kısmını siz doldurabilirsiniz.

Kitaptan bir alıntı yaparak bu yazıda esas değinmek istediğim meseleye doğru yola devam etmek istiyorum:

Dikkat yanılması bu kadar yaygınsa, insan türü nasıl sağ kalıp da bunun üzerine yazabildi? Atalarımız niçin beklenmedik yırtıcılara yem olmadı? Bakarkörlük ve ona eşlik eden dikkat yanılması kısmen modern toplumun bir sonucudur. Atalarımızın da benzer dikkat sınırları vardı, ama onlar pek o kadar karmaşık olmayan bir dünyada bunu fark etmiyorlardı. Nesne ya da olayların çoğu ani dikkat gerektirmiyordu, ama teknolojinin ilerlemesi bize çok daha fazla, çok daha sık ve çok daha acil dikkat isteyen araçlar getirdi. Görüş ve dikkatimizin nörolojik devreleri yaya hızına uygun, otomobil hızına değil. Yürürken beklenmedik bir olayı fark etmekte birkaç saniye geç kalmanızın genelde bir sakıncası yoktur. Oysa araba kullanırken beklenmedik bir olaya tepki vermekte saniyenin onda biri kadar gecikmeniz ölümünüze (ya da başkasının ölümüne) yol açabilir. Hız arttıkça dikkatsizliğin etkileri de artar, çünkü yüksek hızda gecikme, hata getirir (Chabris ve Simons, 2010: 48-49).

Hız

Nörolojik sistemimizin adapte olabileceği hız... Şimdi benimle bir ufak egzersiz daha yapmanızı rica ediyorum (ve ümit ediyorum, fanzinin elinizde olduğu şu an, olağan bir hafta içi çalışma gününün gece saatleridir). Bugününüzün hızı için 0 ile 10 skalasında bir değer tayin edecek olsanız, kaç derdiniz? Peki, normal bir gününüz bu hızda mı geçiyor? Normalin daha hızlı ya da daha yavaş olabilir elbette. Ama bu fanzinin ulaşılabildiği yerleşim yerlerini göz önünde bulundurarak yapacağım tahmine göre 6'nın altında bir değer belirtmemişsinizdir.

Peki, acaba bu hız ile neleri kaçırdınız bugün? Bilincinde olarak kaçırdığınız, zamanınızın yetmediği bir şeyler var mı? Bir günün 24 saat oluşuna, hatta insanın hala uykuya ihtiyacı olan bir organizma olduğuna kahrediyorsunuz belki bazen siz de benim gibi. Ya, farkında ve bilincinde olmadan kaçırdıklarımız? Zamanımızın yetmedikleri? Algılayamadıklarımız? “Olsaydı muhakkak görürdüm” deyip de göremeden yanından geçip gittiklerimiz?

Yine belki bazı okurlarımız *Yan Yol*'da duymuş ya da sosyal medya hesaplarımızda görmüş olabilirler, bu yazıyı kaleme aldığım şu günlerde, Asena ve Simena Soydaş, Tuba Duran ve ben Türkiye'de Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı'nın koordinasyonunda gerçekleştirilen Steptember² kampanyası kapsamında, her gün Cerebral Palsy'li çocuklar için 10.000 adım atıyor ve sosyal çevremizden Cerebral Palsy'li çocukların hayatlarına bir pozitif dokunuş sağlamak için bağış topluyoruz. Ortalama bir ofis çalışanın

2 Daha fazla bilgi için: september.org.tr; tscv.org.tr

3.000 adım attığı, kent içinde de genelde özel aracıyla hareket ettiği düşünülürse, Eylül ayı boyunca kişi başı her gün 10.000 adım atma sözü, hepimiz için büyük bir mücadele kaynağı oldu.

Bazen günlük koşturmacanın içerisinde 10.000 adım atmak için ayıracak ekstra vaktim olmadığını, özellikle Anadolu yakasında gideceğim noktalara yürüyerek (ve toplu taşıması) gitmeye karar verdim. Sonuç? Yürüyüşlerim sırasında, havalara bakmaya, sağda solda neler varmış görmeye, mahallemin bildiğimi sandığım ama bilmediğimi keşfettiğim yeni köşelerini öğrenmeye başladım. Bu hazzı size anlatmama imkan yok. İstanbul'u sevmeyen bir şehir plancısı olarak, İstanbul'u sevebilme ihtimalimin olduğunu farkettim; keza yürüyüş hızında, bu şehir o kadar da "çirkin" gelmedi gözüme.

Yaya dostu kentlerimiz yok, ama İstanbul coğrafi özellikleri sebebiyle de halihazırda yürüyüş için oldukça zorlu bir parkur. Havaların mevsim normallerinin üzerinde seyrettiği bu Eylül ayında her yere yürüyerek gitme çabamı, sonraki aylarda da devam ettirebilir miyim bilemiyorum, ama yazın okuduklarım Steptember sayesinde yaptığım bu yürüyüşlerle birleşince, hayata bakış açımı değiştirmek için durduğum yeri değil, hareket hızımı değiştirmem gerektiğini daha iyi anladım.

Modern kentin takometresi

Oyları, yerleri ve şeyleri neden unuturuz? Modernite hatırlama yetimizi nasıl etkiler? Connerton modern toplumun belleğimizi nasıl aşındırdığını ele alıyor: İnsanüstü hız, öğrenilemeyecek denli büyük mega kentler, emek süreciyle bağı kopmuş tüketicilik, nasıl ve kimin ürettiğini bilmediğimiz nesneler, kent mimarisinin kısa ömrü, geçici işler, sürekli maruz kalınan görüntü bombardımanı, toplumsal ilişkilerin bulanıklaşması... Söz konusu olan bellek yitimi değil kişisel anı ve alışkanlık bile edinmemek. Sherlock Holmes'un Watson'a sürekli olarak dediği gibi: "Görürsün ama gözlemlemiyorsun."

Yukarıdaki alıntı, Paul Connerton'un *Modernite Nasıl Unutturur* başlıklı kitabının tanıtımından. Teknolojik gelişmeler ve fiziksel hareket hızımız, insanın doğasının adapte olabileceğinden çok daha süratli dönüşüyor mu? Takip etmekte Y kuşağının dahi zorlandığı teknolojik gelişmeler, yeni teknoloji ile birlikte dönüşen sosyo-ekonomik sistemler, daha birisine alışmadan bir başkasının "eski"nin yerini alması... Şu son cümle, sadece teknolojik gelişmeler ve ürünler için de geçerli değil artık, ne yazık ki. Yaşam alanlarımız, ilişkilerimiz, hobilerimiz, haftanın en çok dinlenen şarkısı, yılın en çok hit alan videosu... Bunca değişim hızına adapte olabilmemiz mümkün değilse, dün ne yediğimizi unutmamız doğal değil midir?

Peki ya bu kadar hızlı değişir, dönüşür ve unutturken, bildiğimizi sandığımız şeyleri gerçekten biliyor muyuz? Tükettiğimiz şeyleri, tükettiğimiz kişileri, tükettiğimiz mekanları biliyor muyuz? Yoksa bildiklerimiz ve bilgimizin derinliği de bir yanılsama mı? Chabris ile Simon'un kitabından bir soruyu yöneltmek istiyorum size; "Şu nesnelerin hepsi üzerine düşünün, sonra da bilginize 1 ile 7 arasında not verin: Arabanızın hız göstergesi, fermuar, piyano tuşu, sifon, kilit, helikopter, dikiş makinesi" (2010:132). Hangisine en yüksek notu veriyorseniz, o nesnenin nasıl işlediğini meraklı bir çocuğa

açıklar gibi açıklamaya çalışın. Hatta bence bunu içinizden ve sessizce değil, dilbilgisine uygun cümlelerle sesli olarak yapmaya çalışın.

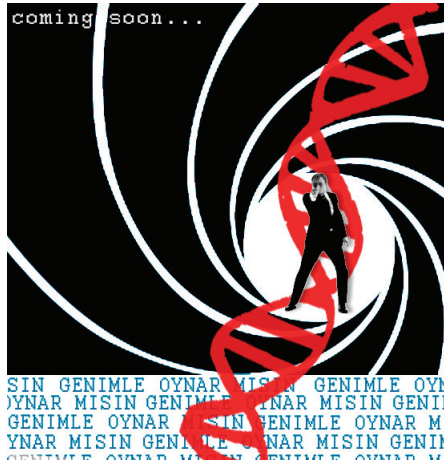
Sifonun nasıl işlediğini bildiğinizi mi düşündünüz örneğin? Acaba sadece nasıl çalıştırdığınızı mı biliyorsunuz? Sifonun içini açıp mekanizmasını kurcalarsanız hangi parçanın ne işe yaradığını anlayabilirsiniz elbette, ama bunu zaten halihazırda bildiğinizi varsayarak “evet, biliyorum” dersanız, o meraklı çocuk “peki neden sifona basınca su akıyor?” diye sormaya başladığı andan sonra ikinci ya da üçüncü “neden”de takılıp cevapsız kalabilirsiniz. İşte size bir yanılma daha; bilgi yanılması... Bildiğimizi sandıklarımız...

Etrafımız bunca nesneyle ve insanla doluyken, neyi ne kadar bilebiliriz ki? “Sifonun nasıl işlediğini bilmeme gerek yok ki, bunun için sıhhi tesisat ustası var” diyor olabilirsiniz ve bu söyledigiñize tamamen katılıyorum. Ancak, esas mesele, bilmediğimizin ve algılayamadığımızın farkında olmamız gereken şeyler...

Evet, ben de bu yazıyı önümdeki bilgisayarın tuşlarına basarak yazıyorum. Bu tuşları ve bu bilgisayarı kullanmayı biliyor olmam, bu tuşların her birinin nasıl işlediğini anladığım ya da bildiğim manasına gelmez. Evet, bilmek “zorunda” da değilim, ama bilmediğimi bilsem iyi olur sanırım. Belki o zaman neleri kaçırdığımı da anlayabilirim.

Genimle oynar mısın?

Canan Gündüz, *canangunduz@gmail.com*

Görsel tasarım: Can Gündüz

“Genetik” kelimesi, bilim adamlarının laboratuvar ortamından dışarı çıkamazmışçasına bir çekinceyle, sanki gündelik sohbetlerde hak ettiği yeri bulamıyor. Halbuki, farkında olmadan, çok daha içgüdüsel ve geleneksel şekillerde, kendi mikrokozmosumuzun genetik mühendisliğini yapıyoruz ve de doğanın kendi genetik dönüşümüne tanık oluyoruz. Daha lezzetli meyveler yemek üzere aşıladığımız bahçelerimizdeki meyve ağaçları, sevimli yavrular elde etmek üzere komşunun cins köpeğiyle çiftleştirdiğimiz köpeğimiz ya da güzel ve iyi huylu çocuklar dünyaya getirmek için seçtiğimiz eşler, “oğlan dayıya, kız halaya” teorisi ve Mahmut Tuncer, en basit şekilleriyle hibridleşmenin gündelik hayatımıza yansımalarını gösteren örnekler. Bizler de hayatımız boyunca genetik ya da hibrid kelimelerini telaffuz etmesek, en fazla bazen “şeker bizde ırsı” gibi cümlelerle ima etsek de, aktif ve pasif roller ile genetik değişimlerden bilim adamları kadar sorumluyuz. Büyük bir sorun ise, genlerin sadece daha iyi fırsatlar için hizmet etmek üzere oldukları gibi durmayıp, mutasyonlar sonucu ya da kalıtım kaskadının türlü latifeleri sonucu, tedavisi çoğu zaman olmayan hastalıklara da neden olmalarından kaynaklanıyor. John Lennon’ın ünlü sözünden yola çıkarak cümleyi tekrar kuracak olursak; “Genetik, sen planlar yaparken başına gelenlerdir” belki de...

2015'te "yılın en büyük buluşu ödülü," bakterilerin virüslere karşı olan savunma mekanizmalarını araştırırken CRISPR-cas9 gen modifikasyon teknolojisini bulan bilim insanlarına verildi. CRISPR (clustered regularly interspaced short palindromic repeats), genetik hastalıkları yok etmek amacıyla genlerde modifikasyon olanağı sunan büyük bir buluştu ve belki de ökaryot canlılardaki (insan, hayvan, bitki) belli hastalıkların kökünün kazınmak üzere olduğunun habercisiydi. Üstelik uygulanması basitti ve ucuzdu. İlerleyen dönemde, CRISPR teknolojisi, sıtma taşıyıcısı sivrisineklerde ve HIV pozitif farelerde etkinliğini kanıtladı. En büyük yankıyı uyandıran güncel gelişme ise, CRISPR'ın, embriyo hücresindeki bir kalp hastalığını yok edebildiğinin gösterilmesi ile oldu. Yani, bu teknolojinin sunacağı tedaviden hem erişkinler, hem de daha dünyaya gelmemiş bebekler yararlanabilecekti. Daha da güncel bir gelişme, bir bakterinin genetik yapıtaşlarına sentetik ekleme yapılabilmesi oldu. Böylelikle, hedeflenen hastalıklara yönelik ilaçları oluşturacak protein yapılarının sentezi yönetilebilecekti. Radikal sonuçları olan genetik çalışmalar öyle bir ivme kazandı ki, bu sayı sizin elinize geçene kadar olabilecek devrim niteliğindeki yeni gelişmeler sonucu, işbu yazımın bir şey ifade etmeyecek olması bile olası. Diğer yandan, tüm bu gelişmelerin ve de kaderin türlü cilvelerine boyun eğip sorgulamadan yürütmeye alıştığımız hayatlarımıza olacak yansımalarının, etik anlamda bir takım kaygıları ve korkuları da beraberinde getirmesi kaçınılmazdı.

Mevcut teknolojik koşullarda dahi, çoğumuzun hayal gücünün bile yetmediği noktalarda, "body hacker" olarak isimlendirilen, kendi vücutlarına dijital aygıtlar implante ederek kendilerinden bir nevi cyborg yaratan dahilikte ve cesaretle kişiler olduğunu düşünürsek, korkular yersiz de olmasa gerek. Nitekim, body hackerların yanlarında çok masum kalacağı global tehditlerle karşı karşıya olmamız mümkün.

İmajın, estetik müdahalelerin ve kozmetiğin büyük öneme sahip olduğu modern toplum düzeninde, insanların CRISPR teknolojisini hem kendilerinin, hem de doğacak bebeklerinin tasarımları için kullanmaları çok olası durumlar olacaktır. Önce cep telefonuna, sonra da akıllı telefona olan direnişlerimizi kaybedişlerimiz gibi, belki hepimiz, çocuğumuzun sınıftaki Barbie ve Ken'ler yanında "çirkin(?)" ördek yavrusu gibi kalmaması için bu teknolojiden faydalanmak zorunda kalacağız. Yazları artan klima fiyatları ve sıraları gibi, yılbaşında doğması planlanan bebek embriyolarının döllendiği sırada CRISPR piyasasında hareketlilik yaşanacaktır belki de, kim bilir? Diğer yandan, profesyonel anlamda olsun olmasın fiziğinin avantajları ve güzelliği üzerinden yaşamını idame ettiren insanların pabucu dama mı atılacaktır? Yoksa Kim Kardeshian ya da LeBron James geninin patenti mi olacaktır? Ya estetik cerrahlar? Oh, beynime yeni cimmastik çıktı ama sizi azad ediyorum.

Mükemmel gen planlamasında güzellik ve ebedi gençlik küçük bir detay kalıyor tabii ki. Sonsuz hayatlar gündeme gelirse büyük sorunlar yaşanması mümkün. Çin'deki 2 m²'lik tabut evler gibi konutlarda ve muhtemelen tüm kaynakların tükenip çöle dönmüş, yani "sonu gelmiş" bir evrende "sonsuz" dek yaşamak ise ne kadar mantıklıdır, tartışılır ama eminim torununun mürüvvetini görmek isteyenler çok olacaktır.

Kar/zarar oranlarına göre belli hastalıkların taşıyıcısı hayvanların yok edilebileceği ve insanların ömrünün gittikçe uzayacağı bir düzende ekolojik döngülerin hasar görmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Güzellikleri yanı sıra, kusursuz duyulara, gelişmiş becerilere ve zekaya sahip olmak üzere tasarlanmış süper-insanlar, üst-insan olabilecek midir? Yoksa kendilerinden olmayan eski modelleri saf ırkın geleceğini tehdit olarak algılayarak yok eden ayrıcalıklı bir üst sınıf toplumunun robotu mu olacaklardır? Belki de Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünya" (*Brave New World*, 1931) romanındaki alfa, beta, gama, delta, epsilon kast sistemi distopyası çok da uzakta değildir. Kusursuzluk prototiplerinden James Bond bile bilim adamlarını işaret ederek "genimle oynar mısın?" diyecektir belki de!

Willard Gaylin'in "sadece tabiat anaya müdahale edeceğimizi düşünmekle kalmıyor, onun bizden bunu beklediğini de düşünüyorum," sözüyle başlayan bilimkurgu filmi *Gattaca*'da da (1997), gündemimizde daha yeni yer alan gelişmelerin çok önceden hissedildiğini görebiliyoruz. Sosyal statü ya da deri rengi tarafından değil, bilim tarafından belirlenen yeni bir sınıfa ait olamamak, biz "kusurlu" insanlar için bir tehdit olabilir. Diğer yandan, gene *Gattaca*'da geçtiği üzere, "kaderi belirleyen bir gen yoktur," çünkü filmde de görüldüğü gibi, genetik üstünlük başarıyı garantilemez.

En korkunç senaryoya gelirsek ise, tüm dünyaya hakim olmayı hedefleyen bir lider tarafından tüm tehditleri yok etmeye programlanmış, korkusuz, duygusuz, dev süper-asker orduları karşımıza çıkabilir. Bizlerin de ölümsüz olacağımızı varsayarak, büyüklerimizimizin dediği gibi "muhtemelen biz görmeyiz ama" da diyemiyorum. Sanırım gerçek anlamda yaşayıp göreceğiz...

Bilim dünyasını sarsmış ve yüzyıllardır bir türlü tedavi edilemeyen bazı kanser türleri gibi hastalıkları sonsuza dek yok edebilecek CRISPR teknolojisini bir sığır pesimizmi ile anlatır gibi gözükmemele beraber, söylediklerimi ilaç prospektüsündeki yan etkiler kısmı gibi düşünün lütfen, n'olur n'olmaz her şeyi ilıştiren. Hiç şüphesiz, teknolojiyi yaratan ve geliştirmekte olan bilim insanları da tüm tehditlerin farkında olarak, yavaş ve emin adımlarla ilerliyorlar. Gerek bilimsel açıdan çalışmaların genişletilmesi ve sonuçların teyit edilmesi, gerek ise etik açıdan olası pürüzlerin önlemlerinin alınması için önümüzde zaman olmasına rağmen, gerekli koşullar sağlandığında ağzımız açık izleyeceğimiz bir devrim çok uzaklarda olmayabilir...

Kentler kimin için yenileniyor?

Nihan Akyelken, n.akyelken@gmail.com

Çizim: Pinar Dönmez

Kuşkusuz ki, çevresel ve ekonomik krizler için üretilen her türlü “alternatif” çözümün yenilik temelli (inovasyon) olması, 21.yüzyılın en belirleyici özelliklerinden. Aslında geçmişte de, teknolojik geçiş süreçleri genelde ürün, hizmet veya sistemlerde yenilikçi zihniyetin etrafında şekillenmiştir. Ancak, 21. yüzyılda gerçekleşen teknolojik ve davranışsal geçişler, bu süreçlere addedilen siyasi ve sosyal çağrışımlarla belli duruşları simgeler hale de geldi. Zira bu yenilikler, kapitalizmin - daha öncesinde hiç yaşamadığı kadar yoğun - bir kriz dönemine denk geliyor.

Jeremy Rifkin, *Sıfır Marjinal Maliyet Toplumu* adlı kitabında, “nesnelerin interneti” çevresinde yükselen teknolojilerin, üretkenliği arttıracaklarını ve bu üretkenlik sayesinde git-tikçe düşecek olan marjinal maliyetle birlikte, tüketicilerin çoğu ürün ve hizmete bedel ödemedi ulaşıcağını savunur; bunun da kapitalizme başka bir kriz getireceğini iddia eder. Bu bağlamda, kimi teknolojik ve davranışsal yenilikler, süregelen düzeni bozma potansiyelleri nedeniyle yıkıcı olarak nitelendirilir. Bilgi teknolojileri sayesinde başka birinin veya özel bir firmanın sağladığı ürünü kısa süreli kullanmayı, ürün sahipliğine alternatif olarak sunan paylaşım ekonomisi (örn. Zipcar gibi araba paylaşım şirketleri, AirBnB gibi internet aracılığı ile oda kiralama sistemleri, vb.) bunlardan biri olarak görülmekte.

Yeni iş modelleri ve ekonomik faaliyetlerin sınırlarını anlamayı ve geleceğini görebilmeyi zorlaştıran ciddi belirsizlikler var. Neyi yenilikçi olarak ifade ettiğimize ya da ortaya çıkan yıkıcı teknolojilerin ne kadar yıkıcı olduğuna dair tek bir söylemden bahsetmemiz de mümkün değil. Bu yeniliklerin getireceği etkiler konusundaki en büyük belirsizlik ise, kentlerin yönetiminde önemli rolü olan düzenleyici kurumların “yenilikçi” uygulamalara nasıl cevap vereceği, nasıl bir pozisyon alacağı. Özellikle, özel

ve kamu arasındaki çizginin gittikçe incelenmesi, buna bağlı olarak, yerel hükümetlerdeki aktörlerin bu alternatif ekonomilerdeki sorumluluklarını şekillendirememesi söz konusu. Ortaya çıkan alternatif ekonomilerde alışılmış düzenleyici kurumlar işleyebilir mi? Kamu- özel ortaklığı nasıl şekillenebilir; bir ortaklık olmalı mıdır? Bu ekonomilerin, sürdürülebilirlik iddiaları dışında toplumda kapsayıcı veya dışlayıcı unsurları nelerdir?

Bu geniş ölçekli sorular önemli; ancak gözle görülür olan değişim, dev şirketlerin stratejilerinin bu yeniliklerden etkilenmesi ve çoktan bunlara göre pozisyon almaları. Örneğin, araba sahipliği ve kullanımı konusunda uzun vadeli ciddi değişimler yaşanacağına farkında olan ünlü bir Alman otomobil üreticisi, kendini artık bir “otomobil üreticisi” değil de, “hareketliliği (mobilité) sağlayan bir kurum” (mobility provider) olarak tanımlıyor! İsviçre’de 1940lı yıllarda ortaya çıkan araba paylaşımı modelinin Londra gibi büyük kentlerde, önceleri “start-up” firmalarla ortaya çıkıp, gittikçe büyük otomobil devleri ve araba kiralama şirketlerinin hakimiyetine girmesi de (örn. BMW ve Sixt ortaklığı ile işletilen DriveNow araba paylaşım programı; Avis’in Zipcar’ı alması), önemli sektörlerin bu konudaki perspektifini anlamamız için önemli bir ipucu sunuyor. Geleneksel sektörlerin vizyonları doğrultusunda gelişen “alternatif” ekonomilerin toplumsal etkileri, çok da “yeni” olmayacaktır. Bu da, geleneksel piyasa kurallarına göre düzenlenmiş düzenleyici kurumları olan yerel kamu aktörlerinin, paylaşım ekonomisi veya diğer büyük teknolojik yenilikler gibi değişimlerle nasıl baş edeceğini bilmemesine; özel sektörün ise bu konudaki belirsizlikten yararlanmada şu ana kadar başarılı olmalarına bağlanabilir.

Son olarak, geçtiğimiz günlerde Londra ulaştırma sisteminden sorumlu kuruluş “Transport for London”, Uber’in Londra’daki faaliyet lisansını yenilemeyeceğini bildirdi. Bunun gerekçesi olarak da, şirketin başta yolcu güvenliği olmak üzere, çeşitli düzenleyici unsurlarla ilgili kurumsal sorumluluklarını yerine getirmede yetersiz olduğu gösterildi. Uber’in, aslında paylaşım ekonomisi çerçevesinde anılması bile sorunlu olmakla birlikte, uzun süredir çalışan hakları ve yolcu güvenliği konularında yetersiz olduğu açıkça tartışılmaktaydı. Asıl dikkat çekilmesi gereken, bu yeni haberin hemen ertesinde ortaya çıkan kamu söylemindeki “yenilikçilik”. Her ne kadar kararı protesto etmek için imza kampanyasına katılan hatırı sayılır bir grup olsa da, zaten uzun süredir toplu taşıma kavramı ve çalışan hakları konularındaki sorunlu tutumu nedeniyle Londra’da Uber kullanımına karşı öne sürülen argümanlar, beraberinde devlet tarafından desteklenmesi gereken “halka açık ortak kullanımlı araba paylaşımı” fikrini getirdi.

“Yenilik” derken, gerçek ihtiyaçlar ile yaratılan talep arasındaki fark önemli. Aslında çoğu zaman, ulaşımda ihtiyacı gideren en büyük “yenilik” daha iyi ve daha fazla toplu taşıma arzıdır. Uber, yeniliklerle ilgili çoğu tartışmayı beraberinde getirdi. Ancak tanımda bile ortak bir söylemden bahsedilemezken, büyük teknolojilerin ortasında kaybolan “ihtiyaç,” başladığımız soruya dikkat çekiyor: halk ve temel ihtiyaçlar geri planda kalıyorsa, bu kentler kimin için yenileniyor?

İnsan Halil

Devrim Alp, *devrimalp@ozay76@gmail.com*

Sabah yerinden sıçrayarak uyandı. Karısı Zeliha yanında uyuyordu. Saat 06:30'du. Bugün mesaisi yoktu ve her Pazar yaptığı gibi kahveye gidip arkadaşlarıyla okey oynayıp oyalanacak, akşam karısının pişirdiği bulgur aşını yiyecek, "su ısıt Zeliha" deyip halvet olup abdestini alıp uyuyacaktı. Nedense içinde bunları yapmak için hiçbir istek yoktu.

Kalktı, oturma odasına gitti, sedire ilişti ve bir sigara yaktı. Önceki günü düşünmeye başladı. İşyerine gelen genç bir grup insan, personel müdürü tarafından çeşitli birimlerden seçilmiş on iki arkadaşından oluşan çalışanlarla, adına "drama" dedikleri bir uygulama yapacaklarını söylemiş, bunun için oyunlara katılmalarını istemişlerdi. "On iki tane koca adam oyun mu oynayacak?" diye homurdanmış, dalga geçmişlerdi kendi aralarında. Neyse ki mesailerinden kesilmeyecekti çalışmadaki saatleri. O gençler gerçekten onlara oyun oynatmış, sonra tiyatro yaptırmışlardı. Hiçbirisi, ne ara oyunlarda eğlenip sonra tiyatro yapacak kadar bu işe dahil olduklarını anlamamışlardı. Paketlemedeki "tıfil" lakaplı oğlanın ne kadar iyi bir lider olduğunu, kalite kontroldeki "uyuşuk"un ne kadar sorumlu davrandığını orada farketmiş, bu lakapları taktığı için kendinden utanmıştı. İşin kötüsü "entel – dantel boş işler yapıyorlar" dediği sanatçılara, tiyatroculara sempati duymuş hatta özenmişti. Daha önce hiç deneyimlemediği bir lezzetti rol oynamak ve çok hoşlanmıştı tadından.

Belki bir daha drama yapamayacaktı iş gücü yüzünden ama pekâlâ gidip tiyatro izleyebilirdi. Neden olmasındı ki? Çevresindekiler duysa "Oooooo! Halil abi entel mi oldun?" diye dalga geçerlerdi kesin ama kimseye haber vermeden giderdi o da.

Giyindi evden çıktı. Küçükken okulla tiyatro izlemeye gittikleri asırlık binaya kadar yürüdü. Bina artık dış cephesi dökülen, metruk bir binaydı. Yandaki taksi durağına sormak geldi aklına. "Selamünaleyküm, burada tiyatro vardı ne oldu taşındı mı?" diye sordu duraktakilere. "Aleykümselam, beş yıl oldu, tiyatrocuları attılar işten, kapattılar tiyatroyu birader" cevabını aldı. Şansına küfrederek sokaklarda boş boş dolanıp evine döndü.

Ertesi gün işyerinde, yemek molasında gidip Tıfil'in yanına oturdu. "Afiyet olsun. Sana bir şey danışacağım. Bizim semtteki tiyatro kapanmış. Var mı bildiğin bir yer? Çoluğu çocuğu alıp tiyatroya gideyim istiyorum" diye sordu. Tıfil ona bir-iki semt ve bir-iki tiyatro önerdi. Bunları kaydetti kafasına. İş çıkışı gider bakardı ve gitti de. "Yedi Kocalı Hürmüz" diye bir oyun afişi vardı. İzleyebilirdi bunu. Gişeye gitti bilet fiyatının 15 lira olduğunu duyunca beti benzi attı. Bu fiyata bu bileti alsa eve yürüyerek dönmek zorun-

da kalır, eklemek alamaz, sigarasını alamazdı. Elleri cebinde, başı önde minibüs durağına yürürken “Ulan ne pahalı şeymiş bu. Asgari ücretli izlemesin diye mi yapmışlar tiyatroyu? Biz hep kahve köşelerinde okey mi oynayacağız? Fakirler tiyatro izleyemez mi?” diye düşündü. Kırk yılın başı bir şeye heves etmişti ve ona erişemiyordu. Peki ama niye? Kafasında sorularla, huzursuz uyudu o gece.

Sabah işyerine geldiğinde, senelerdir komünist diye selam bile vermediği sendikacıları gördü otoparkta. Grev çadırını kurmuşlar, sağa sola pankartlar asmışlar, slogan atarak protesto ediyorlardı ekmeğin teknelerini. Tam aklından “Ulan bu komünistler yüzünden biz de aşımızdan ekmeğimizden olacağız” diye geçirirken bir pankart çekti dikkatini; “İNSANCA YAŞAMAK HER İŞÇİNİN HAKKIDIR!” Neydi bunların derdi? İnsanca yaşamıyorlar mıydı? Karınları doyuyordu, aç değillerdi, açık değillerdi, sigortaları ödeniyordu. Neyin peşindeydi bunlar? Yaklaştı çadıra. “Selamünaleyküm,” diye selamladı sendikacıları. Beklemediği şekilde gülümseyerek aldılar selamını buyur ettiler, çay getirdiler. Sordu kafasındaki soruları; “nedir insanca yaşamak? Nedir sizin derdiniz? İşiniz var, aşınız var. Neyin peşindesiniz?” Anlattı çadırdakiler; “Biz insan gibi yaşamayı karın doyurmak olarak görmüyoruz sadece. Eşimizi, çocuğumuzu alıp deniz kıyısında bir tatile götürmek, çocuklarımıza okusunlar diye kitap, yesinler diye üç-beş çeşit meyve, yazsınlar diye fazladan bir kalem alırken ekmeğimizden kısmak zorunda kalmamak, sinemaya, konsere, tiyatroya gitmek, evimize internet alıp dünyayı öğrenmek, sabah 8 akşam 5 çalışmaktan ibaret dünyamızı, insanca uğraşlar ile çekilir hale getirmek istiyoruz,” dediler. Bunları kazandıkları üç kuruş asgari ücretle yapamayacaklarını, emeklerinin karşılığının bu ücret olmadığını anlattılar. Başını salladı Halil. “Kolay gelsin,” dedi, çıktı çadırdan. Fabrika girişine yöneldi. Düşünüyordu; iki gündür, insanca hevesinin nasıl kursağına dizildiğini. Haklıydı bu komünistler galiba. Karını çocuğunu alıp, bayramlıklarını giyip, ekmeğinden kısmadan tiyatroya gitmekti insanca yaşamak. Hevesinin kursağına dizilip kalmamasıydı. Başkası için başka bir şeydi belki ama ne gam. Halil için buydu anlamı.

Durdu kapıda. Basmadı kartını makinaya. Döndü otoparka ilerledi, insanca yaşama hakkına doğru...

Yevmiye

Mithat Erdoğan, *mithaterdogan3984@gmail.com*

“Hep Gazanfer abinin işleri bunlar!” diye söylendi kendi kendine. Dün akşam Zeyrek’ten Fatih’e bekar odasına doğru seğırtirken yolda karşılaşmışlar, “Cemil, Salı sabahı yanıma uğra bir boya işi var, seni de yollayayım,” demişti. Eminönü’nde yediği balık etmek – helva sonrası çay isteği giderek arttığı için şaklattığı damağını bir kez de keyifle şaklatmış ve “İyi lan, yarının da yevmiyesi çıktı!” diye sevinmişti.

“İşin ne olduğunu sormak adetten değildir. Yevmiyeni çıkaracaksan gider çalışırsın ama bunun da bir adabı vardır. Kilise kapısı boyamak da nerden çıktı gardaş?” diye tepki vermiş ve teklifi reddetmişti Maraşlı Musa. Cık cık’layarak uzaklaşırken kendi kendine “Müslümanız Elhamdülillah” diye söylediğini duyabiliyorlardı.

Cemil ikirciklenmişti, işin parası iyiydi ama ucunda dile düşmek, bekar evinde diğer arkadaşları tarafından ayıplanmak ya da memleketindeki anasına kadar uzanacak bir reklam olma ihtimali mevcuttu.

“Bilemiyom ki Gazanfer aga, bir bilene mi danışsak helal mi şimdi bu yevmiye, gavurun kilisesini boyayacaz neticede!” dedi.

“Lan oğlum, sen emeğinin karşılığını alacan, sana ne boyadığın kapı kiliseninmiş, apartımanınmış, dükkanınınmış’ından? Hem o gevşek Musa’ya ne bakıyon sen, on beş günde bir yüksek kaldırımdaki garılardan halvet olup üzerine halka tatlıları çifter çifter yerken Müslümanlığı aklına gelmiyor da şimdi mi Elhamdülillah Müslüman oldu, gösteriş peşinde oğlum o dümbük!” diye sakın ve sevecen bir şekilde yanıtladı yılların ustabaşısı Gazanfer aga.

“Girişteki demir kapıyı boyayacaz, yevmiyemizi alacaz. Bitti gitti. Ötesini berisini düşünme sen. Hem parası da diğer işlerden iyi, ben seni düşündüğümden ısrar ediyorum, yoksa tarlabaşından iki dakikada bulurum ecnebi bir ırgat, sen bilirsin” diye de ekledi.

Cemil kenara attığı parayı düşündü, birkaç haftadır kesat olan işleri düşündü. Üstelik şeker bayramına da az kalmıştı, köye cebinde üç-beş kuruş daha fazla parayla gitse fena mı olurdu? Hem bir kere kilise kapısı boyamaktan ne zarar çıkardı ki? Kendini bile tam olarak ikna edememişti gerçi ama yine de huzursuzlana huzursuzlana “tamam Gazanfer aga, yaz beni, ben çalışacam” dedi.

“Yarın sabah altı gibi Unkapanı çarşısının önündeki otobüs durağına çık bizim İlyas alacak seni de pikaplan. Akşama kalmaz bitiririz işimizi zaten. Hadi kal sağlıcakla,” dedikten sonra çayların parasını masaya bırakıp kahveden hızlıca çıktı Gazanfer aga.

Florasın ışığın altında parlayarak iyice moraran, beş liralık banknotun bir yüzündeki Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yüzüne dalgınlıkla bakarken okunan ikinci namazını geç de olsa farkedip ayak ayak üstüne atarak oturmayı bırakmış ve taburede doğrulurken iç çekerek "Aziz Allah şefa'at ya Resulallah" demişti.

Yarın bir kilisenin dış kapısının demirlerini boyayacak ve yevmiyesini alacaktı. Gerisini düşünmemeye karar verdi.

Fotoğraf: Mithat Erdoğan

Kare

Ahmet Uçar, *a.ucar@ed.ac.uk*

Evin anahtarlarını üstüme bir beden büyük montumun kocaman cebine koydum ki şingirdasın. Montumun içinde kaybolayım ve anahtarın sesi de bir evimin olduğunu hatırlatsın adım başı, böyle iyi.

Yine trafiğe yakalanmışçasına geciken metroyu beklerken müzik dinlemiyorum. Bir kurala göre dizilmiş notalar ve üzerine yazılmış laflar beni derinleştirebilir fakat ben olabildiğince yüzeyde kalmaya çalışıyorum. Kimsenin yüzüne de bakmıyorum çünkü bazı yüzler şarkılardan daha hüzünlü olabiliyor.

Havanın mevsimin değiştiğini anlatmak istercesine yüzüme vurduğu soğuğu hissediyorum metrodan çıktığımda. Anahtarın çıkardığı metalik gürültü artık canımı sıkıyor, kolay yenilip yutulmuş şarkılardan açıyorum kendime. Adımlarımı müziğe uydurup, daha sert basıyorum yere ve bastıkça korkularımı saçıyorum dört bir yana. Hafifliyorum.

Bazen bulamadığım kafeyi bu defa rahatlıkla bulabildiğim bir gün. Kulaklığı tam kapidaki çıkarmalıym diye düşünüyorum, öyle ki arada kendimle geçireceğim bir an bile kalmamalı. An'ı, zamanın bölünemeyecek kadar kısa olan hali diye yazar sözlükler ama emin olun içine tahmin edilenden fazlası sığar. Elimde iz yapacak kadar sıkıttığım anahtarları parmaklarımdan salıyor, çalan şarkıyı ortasında durdurup telefonu kulaklıkla dolaşmış halde cebime bırakıyorum. Ben, anahtarlar, kulaklık ve duygularım; hepsi karışık. Uyum içindeyiz.

Kül tablası yuvarlak, içi izmarit dolu. İzmarit, kendine yakışır şekilde berbat bir kelime. Köşede, hacimce büyük bir adam oturuyor. Belki de bu da dünyaya bir tepkidir, bilmiyorum. Ellerim hep çok soğuk olur zaten ve tokalaşmayı da oldum olası sevemedim.

Merdivenlerden çıkıyoruz. Adımlarımı artık sertçe değil, bir kuş gibi attığımı fark ediyorum. Masa kare ve küçük. Saçlarım çok ve dağınık. Boğazım acıyor. Sağlıklı olmak eğer insanın vücudunu hissetmemesiye fena halde hastayım. Bağlanmış saçlarımdan parmak uçlarıma kadar oradayım çünkü. Kahve içsem iyi olurdu fakat bende çarpıntı yapar. Bir şeylerden bahsediyoruz o esnada, sıkıcı bir şeylerden. Cesaire Evora'dan Petit Pays çalışır.

Rahatça bir kanepede olsa şuan burada, fonda bu şarkı çalsa ve ben uzansam; geceleri uyuyamayıp biriktirdiğim tüm uykuları o kanepede harcasam ve rüyaların hepsini o uykuda görsem, olmaz. Karşımdaki ne yapar bilmiyorum. Çeker gider belki. Cebimde

anahtarlarım, uzakta evim beni bekler.

Konuşmalar uzuyor. Aynı renk amaşırlarımızı bir makinede uzun süre yıkamışız ve nihayet çıkarıp birinin ucunu diğeriin ucuyla birleştirip, tek bir mandalla tutturuyoruz. Bu aynılıkta ilerliyor sohbetimiz. Dıştan olmasa da iten çokça değıştiğimi düşünüyorum onu en son gördüğümde bu yana. Onun ise iini görmek her zamanki gibi zor, dışı ise aynı. Demek yıllar bizi pek değıştirmemiş yahu henüz yıllar geçmemiş.

Bir masada oturmuş, çaylarını içen iki insan değıliz sadece orada. Değışiyor mesafemiz. Mesela ölkeler var aramızda, koca koca denizler, zaman var, saatler. Bir bozkır var aramızda mesela, çorak kurak düz dümdüz bir bozkır. O bozkırda amaçsızca koşan atlar, savaşlar, savaşlarda ölenler, can ekişenler. Tekdüze sohbetimiz ilerliyorken birden sular fışkırıyor yerden. Dalgalı ve derin bir birikinti sonra, üzerinde duygular, düşünceeler yüzüyor.

şimdi de Zaz alıyor. Bu kızın anaokulu formasına benzeyen kareli tulumu hakkında konuştuğumuzu hatırlıyorum geçmişte. İçimden gülümsüyorum.

Saat dört, demek bana göre birkaç yıl daha saat dört olarak kalacak. Karşımdaki adam hayli irice fakat artık hislerim donuk, vücudum hissiz; zorlukla görüyorum onu. Herhangi bir ağırının gelip canımı yakmasını bekliyorum, gelmiyor. Ona göre aramızdaki sadece tahta bir masa mı? Ya bana göre? Bir yazarın söylediğine göre hiçbir şey görün­düğü hatta yaşandığı gibi bile değıl, hatırlandığı gibiymiş. Üzücü.

Çantamdan bir zaman önce üzerine konuştuğumuz kitabı çıkarıp veriyorum ona. Sevgilerimle. Kül tablası yuvarlaktı, masa kare, kitap küçük. Peki ya sevginin şekli? Neşeli bir sevgiyse, belki pembe parlak şişko bir kalp şeklinde; üzgün ise koyu renkli ve sönmüş. Kalplerin arasında yollar varsa o yolların şekli mutlak suretle ince ve uzun olur. Parmaklarım gibi. Parmaklarımın öyle olduğunu söylerdi.

Son ayları da içtikten sonra ayrılıyor. şimdi bana en uzak şey, aksi yöne doğıru giden o adam. En yakın şey, boynumdaki kırmızı şalım. Birbirine dolanmış bekleyen anahtar ve kulaklıkları birbirinden ayırmadım. Bazı şeyler keşke birbirinden ayrılma­dan kalsa, karmaşık ve uyum içinde.

Ellerim soğuk, ellerimi ceplerim ısıtsın.

Fotoğraf: Elif Mercan